

Др Богдан Лубардић
Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
Катедра за философију

Др Бранко Ромчевић
Универзитет у Београду
Факултет безбедности

Статус и стање философије на нематичним факултетима у Републици Србији: преглед и анализа¹

А. Оштини застави философије на нематичним факултетима

i. Са овог „плана“ своје институционалности философија ступа у додир са другим дисциплинама. Ту се најпре одмерава њена способност комуницирања и увођења других типова или области знања у самокритичко-дијалогско мишљење. Њен примарни задатак овде би се састојао у урастању у системе знања који нису интринсично философски. Тим путем она би могла да „осветли“ та знања, њихове смислове и услове њихове могућности, на свим оним тачкама на којима би их њихово затомљавање водило у неку врсту аутархије или аутизма, и последично излагало опасности редукције или злоупотреби.

ii. С једне стране, породица друштвених и хуманистичких наука, разуме се, представља њено природно окружење. С обзиром на њихово – неотклоњиво – философско порекло, философија мора истрајно покушавати да игра улогу темеља, или инстанце фундирајуће саморефлексије, а не тек додатка општој образованости која се, притом, у овима може и подразумевати. С друге стране, философија се као моменат опште образованости не сме запоставити уколико се ова узме не као неки „агломерат“ знања (или, горе, информација), него као елемент критичности, односно не-догматичности сваког знања, то ће рећи, као елемент преиспитивања и отворености. То је она видљивија, свакако снажно имплицирана улога коју философија на факултетима ове групације може да одигра. Али, она мора да стекне и осећање за тренутак у коме треба да се повуче. Таквим „осећањем“ философија би избегла претензију коначног свођења целине друштвених и хуманистичких наука на себе саму. У противном, то може водити прекорачењу прага (не само научне) компетенције колико и теоријском самодисквалификавању: у оба случаја такво држање водило би подозрењу других наука према философији, што се управо жели избећи.

¹ Овај прегледни научни чланак настао је као резултат подробног и методичног рада Комисије коју је именовано Управно одбор Српског философског друштва (СФД) ради анализе, критике и процене стања и тенденција развоја философије као наставног предмета на нематичним факултетима Републике Србије, укључујући Православни богословски факултет. Трочлана Комисија је првобитно требало да укључи и колегиницу Иву Драшкић Вићановић, али је она услед професионалне презаузетости била спречена да партиципира у њеном раду, указавши на начелну спремност да се у тај рад укључи. Из тога разлога поменутом задатку су приступили гореименовани чланови Управног одбора СФД Богдан Лубардић и Бранко Ромчевић.

iii. С обзиром на философско порекло природних наука, ни њихов домен није нешто где философија не би била „код куће“, а камоли непожељна, па и ту њен посао може бити онај „темељни“. Философија би унутар ове групације наука требало да се прикаже као област која је прва подузела да проблематизује порекло света, да поставља питање природе (physis), или питање онтичког и онтолошког статуса света постојања. Уз то, она би требало да себе легитимише као област чији се основни онтолошки појмови користе као претпоставке природних наука (hyle, hōra, hronos...), која на еминентан начин рефлектује ствар формалних принципа мишљења (логика), која, уз свест о креативном потенцијалу научне рационалности (посебно истраживачких програма природних наука), ипак, поседује свест о ограничењима рационално-научног мишљења као таквог. С тим у вези, из домена философије треба константно подсећати, и то на стратешки дисциплинован начин, како знање није пуки агрегат мишљења, него архитектоника и систем (што се на више нематичних факултета уочава, или слут²), али и да се знање изграђује у времену, те да је исторично, односно динамичко, интерактивно и отворено за развој.

iv. У породици медицинских наука, философија треба да стави посебан нагласак на етичка питања што извиру из природе делатности које оне захватају. Мора се инсистирати на томе да та питања нису никакав спољашњи додатак овим наукама, већ њихова суштинска компонента. Истрајно се мора указивати на чињеницу да је скуп етичких питања медицине један од скупова питања управо философске етике, и да би без увида у ту философско-етичку компоненту медицинских наука њихово уобличавање било лишено утемељене хуманистичке димензије. Треба истаћи како би то, последично, имплицирало опасност деперсонализације и, не мање, несвесног гомилања негативних претпоставки за идеолошку злоупотребу управо медицинског знања.

v. У домену техничких наука, философија треба да се имплементира и догађа пре свега као дискурс о антрополошкој димензији човековог техничког трансформисања света природе, односно као критичко пропитивање хуманистичког (или одсуства хуманистичког) смисла технике и пратеће технолошке свести. Утолико, разуме се, философија мора наступати као систематисан скуп етичких питања о односу знања, технике и моћи. Једино философија може да разгради простосрдачна, неретко опасна уверења о неупитности технике и техницизма као мерила самозревања људског друштва.

vi. У областима уметничке обуке, философија треба да се примењује и догађа као естетичка мисао. Али не толико као ствар лепог, колико као развијање (истанчавање) рефлексивне моћи суђења и мишљења о онтолошком статусу уметничког дела, као и његовом такозваном друштвеном значењу и, коначно, значењу саме уметности (нпр. ларпурлартизам vs. уметност са вануметничком сврхом).

Б. Прејлед стања на нематичним факултетима

i. Наше истраживање о стању философије на нематичним факултетима одвијало се према следећа два параметра: (1) постојање философских садржаја у наставним

² На пример, на Географском факултету налазимо следећи предмет са обећавајућим називом: Демографија у систему наука.

плановима (2) компетентност наставника који изводе наставу везану за те садржаје. Под оним првим имали смо у виду све предмете у којима се појављују називи „филозофија“, „етика“, „естетика“, „логика“. Под оним другим мислимо на особе које су стекле формално образовање из филозофије, то ће рећи, диплому основних студија филозофије и/или докторат из филозофских наука. (У следећим фазама рада на нашем извештају, ако буде потребно, могуће је гаму таквих услова диференцирати тако да, у „пропуснијем“ знаку, укључе у спектар и следеће, да кажемо „philosophy friendly“ предмете: Правна етика, Методологија права, Политичке и правне теорије, Култура комуникације, комуникологија, екологија, или: Системи за подршку одлучивању, Теорија система, Управљање знањем и други. Наравно, није реч о редукцији побројаних предмета на филозофију, нити обрнуто, него о уочавању филозофији сродних области, које могу бити адресати њених херменеутичко-критичких и комуникацијско-дијалогских стратегија посредовања).

На основу горе постављених критеријума (1, 2) факултети се могу поделити на три групе:

- (1) факултети на којима постоје филозофски садржаји а наставу изводе компетентни наставници,
- (2) факултети на којима постоје филозофски садржаји а наставу изводе некомпетентни наставници,
- (3) факултети на којима не постоје никакви филозофски садржаји.

ii. Истраживање се односило искључиво на факултете унутар државних универзитета Републике Србије. С обзиром на велики број не-државних факултета, њихово укључивање овог пута није било изводљиво. Ипак, треба имати у виду да ће у неком будућем тренутку, и то не превише удаљеном, ова врста извештаја морати да обухвати и тај високошколски сектор, као и даље формално-појмовно колико и садржинско развијање, експлицирање и каталогизовање увида и смерница имплицираних у овој нашој, да кажемо, прелиминарној фази истраживања.

(1) *Факултети на којима постоје филозофски садржаји а наставу изводе компетентни наставници.* У ову групу факултета спадају, са **Универзитета у Београду: Православни богословски факултет** (где постоји чак шест чисто филозофских предмета: то су Увод у филозофију, Филозофија 1 [= античка и средњовековна], Филозофија 2 [= нововековна, модерна и савремена], затим на општем смеру мастер студија као изборни предмети дају се следећи: Византијска филозофија, Филозофска антропологија, Филозофска херменеутика, као и Филозофија мита на акредитованим докторским студијама. Посебно је важно истаћи да је Богословски факултет *мајичан* за ужу научну област хришћанска филозофија и религиологија, на коју је – у оквиру предмета Филозофија 2 – изабран доцент др Богдан Лубардић. Шеф катедре филозофске групе предмета је професор др Богољуб Шијаковић), **Филолошки факултет** (на коме постоји одвојен Семинар за друштвене науке, у чију надлежност спадају и два строже филозофска предмета, Увод у филозофију и Естетика, које предају др Желимир Вукашиновић и „трећински“ ангажовани др Небојша Грубор, али и Културологија за коју је задужена професор др Зорица Томић; уз то, наставу из Естетике на Катедри за општу књижевност изводи филозофкиња профе-

сор др Ива Драшкић-Вићановић, која је тренутно и шеф те катедре), **Факултет политичких наука** (где на три смера постоје чисто философски предмети [као и низ философији блиских предмета], наиме: на смеру Основне академске међународне студије даје се Савремена философија; а на смеровима Основне академске студије новинарства и Основне академске политиколошке студије дају се: Увод у философију и Савремена философија; три наставника ангажована су у настави философије на овом факултету, то су: професор др Бошко Телебаковић, доцент др Часлав Копривица, доцент др Зоран Кинђић), **Факултет безбедности** (на коме у извођењу наставе учествује чак шесторо философа, при чему је садашњи декан философ, професор др Владимир Н. Цветковић; у систему обавезних предмета налазе се Етика, Етика и политика хуманитарне помоћи и Етика рата, које предају професор др Драгана Дулић и доцент др Бранко Ромчевић, док се Примењена етика јавља као изборни предмет; остала тројица философа изводе наставу из предмета који нису философски), **Учитељски факултет** (на коме је у статусу редовног професора др Миле Савић и на коме постоји неколицина философских предмета: Философија са етиком, Философија образовања и васпитања, Увод у логику и научни метод), **Биолошки факултет** (на коме др Илија Марић предаје Философију природних наука, али тај предмет има статус изборног), **Факултет за физичку хемију** (на смеру Општа физика постоји философски предмет, то је: Философија природних наука, а наставник је ванредни професор др Илија Марић; међутим, то није обавезан него изборни предмет; затим, на смеру хемије постоји философски предмет, то је: Философија природних наука, и ту је наставник др Илија Марић; међутим, ни то није обавезан него изборни предмет), **Математички факултет** (на коме се као изборни предмет јавља Увод у философију, а као обавезни Историја и философија математике), **Правни факултет** (ту постоји чисто философски предмет, а то је Философија права, и то на теоријско-правном смеру; тај предмет предаје професор др Данило Баста). Са Академије уметности у Београду овде спадају **Факултет ликовних уметности** (на коме професор др Душан Пајин предаје предмет Философија) и **Факултет драмских уметности** (на коме предаје професор др Дивна Вуксановић, а као еминентно философски предмети јављају се Естетика и Савремена естетика). Са **Универзитета у Новом Саду: Економски факултет у Суботици** (на коме професор др Бранко Баљ предаје предмет Философија), **Педагошки факултет у Сомбору** (на коме доцент др Саша Радојчић предаје предмет Философија) и **Академија уметности** (на којима постоје предмети Увод у философију и Основи естетике). Са **Универзитета у Крагујевцу: Педагошки факултет у Јагодини** (професор др Ружица Петровић – која је завршила студије философије у Приштини, а докторат философских наука стекла у Београду – предаје Философију са етиком, Реторику, Философију, Философију васпитања), **Учитељски факултет у Ужицу** (доцент др Миломир Ерић предаје Философију и предмет Философија религије) и **Филолошко-уметнички факултет** (доцент др Желимир Вукашиновић са Филолошког факултета у Београду предаје Увод у философију и Увод у естетику). Са **Универзитета у Нишу: Економски факултет** (на њему се као изборни предмети јављају Основи философије и Философија економије, које предаје професор Љиљана Рајшић која је докторат из философије стекла на Философском факултету у Скопљу) и **Учитељски факултет у Врању** (Етика и Философија васпитања које предаје професор др Милан Тасић).

(2) *Факултети на којима постоје философски садржаји а наставу изводе некомпетентни наставници.* У ову групу факултета спадају, са **Универзитета у Београду**: **Медицински факултет** (на коме постоји збирни предмет Медицина и друштво, чији је један сегмент Медицинска етика, а коју предаје социолог, који, међутим, није суштински некомпетентна особа), **Фармацеутски факултет** (на коме постоји чудно склопљен предмет, Историја фармације са етиком, који предаје особа која је доктор фармације), **Стоматолошки факултет** (ту се ситуација може назвати скандалозном: предмет Медицинска етика предаје особа која је титулу доктора стоматолошких наука стекла с темом „Допринос стоматолошког кадра НОВ Југославије 1941.–1945.“, а ментор јој је био Гојко Николиш), **Факултет ветеринарске медицине у Београду** (ту постоји предмет Етика у ветеринарској медицини; међутим наставник није философ *stricto sensu*), **Факултет музичких уметности** (где на смеру Музикологија имају предмет Примењена естетика, али, сходно општем тренду немају „пандански“ философски предмет, рецимо Философију уметности). Са **Универзитета у Новом Саду**: **Правни факултет** (где постоји философски предмет на Општем смеру, и то Философија права; тај предмет предаје редовни професор др Гордана Вукадиновић; међутим, она је магистар права и доктор права – није философ *stricto sensu*³; на истом факултету постоји философији близак предмет Правна етика), **Факултет ветеринарске медицине** (ту постоји предмет Социологија и ветеринарска медицинска етика; међутим наставник ни ту није философ *stricto sensu*⁴) и **Медицински факултет** (на коме постоји предмет Медицинска етика и социологија, из кога наставу изводе лекари). Са **Универзитета у Приштини**: **Медицински факултет** (Медицинска етика коју предају не-философи). Са **Универзитета у Крагујевцу**: **Машински факултет у Краљеву** (постоји предмет Инжењерска етика, који предаје особа која је докторирала на Факултету политичких наука у Београду) и **Медицински факултет** (Медицинску етику предају лекари). Са **Универзитета у Нишу**: **Медицински факултет** (на коме постоји предмети Медицинска етика и медицинска социологија, те Фармацеутска етика и социологија, које предаје социолог рада), **Правни факултет** (на коме доктор права – са дисертацијом на тему „Етичка димензија права – правнотеоријски аспект“, дакле, без философског аспекта – предаје Философију права и Правну етику) и **Природно-математички факултет** (јављају се предмети Философија и историја математике и Историја и философија математике које предаје доктор математике⁵).

³ Она је магистрала је са тезом: *Идеја природној права код Жан-Жак Русоа* (на Правном факултету у Новом Саду 1977). Међутим, докторирала је тезом *Појам самоуправних права* (на Правном факултету у Београду 1981).

⁴ Наставник је доцент др Живојин А. Петровић (он је завршио следеће: Социологију на Философском факултету у Београду 1974; потом је докторирао на Философском факултету у Новом Саду 1997, и то са следећим насловом дисертације: *Утицај друштвених услова на стварање и ширење производних иновација у нашој пољопривреди*).

⁵ Ипак, ово треба узети с резервом. План предмета нисмо успели да пронађемо, а на основу тема за семинарске радове (које су биле расположиве) види се да су ови предмети конципирани готово стриктно математички, те да са философијом, заправо, и немају много везе. Стога би овде, по томе судећи, проблем био у самом називу предмета а не у стручности предавача за предметне садржаје.

(3) Факултети на којима не постоје никакви философски садржаји. У ову групу факултета спадају, са Универзитета у Београду: Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију (Дефектолошки), Факултет спорта и физичког васпитања, Пољопривредни факултет, Технолошко-металуршки, Факултет организационих наука, Географски, Рударско-геолошки, Шумарски, Економски факултет, Архитектонски факултет, Машински факултет, Саобраћајни факултет, Грађевински факултет, Електротехнички факултет. Са Академије уметности у Београду: Факултет примењене уметности. Са Универзитета у Новом Саду: Пољопривредни факултет, Технолошки факултет, Факултет техничких наука, Природно-математички факултет, Технички факултет Михајло Пупин у Зрењанину, Факултет спорта и физичког васпитања. Са Универзитета у Приштини: Економски факултет, Пољопривредни факултет, Правни факултет. Са Универзитета у Крагујевцу: Технички факултет у Чачку, Економски факултет, Правни факултет, Природно-математички факултет, Технички факултет у Чачку. Са Универзитета у Нишу: Технолошки факултет у Лесковцу, Грађевинско-архитектонски факултет, Електронски факултет, Машински факултет, Факултет заштите на раду, Факултет уметности, Факултет спорта и физичког васпитања.

В. Закључци

Наши закључци се односе, што је разумљиво, на другу и трећу групу факултета, премда и с обзиром на прву групу факултета у следећој фази треба поентирати обећавајуће могућности унапређења посредујућег деловања философије унутар тог скупа институција односно наставних предмета.

Што се тиче треће групе, сматрамо да би било нужно да се преко универзитетских тела почне са лобирањем које би имало за циљ увођење било каквих философских садржаја у оквиру квоте опште-образовних предмета. Напредак би представљало да се, ако и не дође до увођења самосталних философских предмета (попут Увода у философију или Етике), макар преко подела неког од постојећих опште-образовних предмета дође до пласирања философских садржаја из којих би наставу изводили наставници који су формално философски образовани.

Главни иницијатор и носилац тих промена морају бити философски факултети, уз подршку философа са не-матичних факултета. Српско философско друштво могло би у овој ствари допринети организовањем (за почетак најмање једног) широко постављеног семинара на коме би се тематизовало питање положаја философије у пољу друштвених и хуманистичких наука, али исто тако и њена улога у другим научним областима, уз учешће истраживача не-философа.

По питању факултета из друге групе треба најпре констатовати да би цео проблем не само могао, већ најпре морао да се схвати као проблем кршења закона, са свим консеквенцама које такво схватање за собом повлачи. Као што су наставници на факултетима из прве групе – претпостављамо да је у највећем броју случајева управо тако било – приликом избора у звање морали добити мишљење Одељења за философију и ННВ-а Философског факултета (уз обавезно чланство једног наставника са Одељења за философију у комисији за састављање извештаја о

пријављеним кандидатима), те проћи изјашњавање стручног већа на Универзитету (у којем право одлучивања имају представници Филозофског факултета),⁶ нема ни најмањег разлога да та процедура не важи и за наставнике са факултета из друге групе овог извештаја. Филозофски факултети морају наступити одлучно према универзитетским телима са захтевом да се у њихову надлежност врате сви предмети који на било који начин задиру у еминентно филозофску проблематику. При том се мора инсистирати на томе да то није никакав хир или жеља филозофа за ширењем утицаја, него искључиво истрајавање на поштовању законске обавезе (а семинарско саветовање може указати на добронамерност и, не мање важно, научност и утемељеност и тог нивоа захтева за променом стања). С друге стране, то се не сме претворити ни у кампању удаљавања постојећих наставника са факултета, већ искључиво у примену стручних критеријума за једну област рада. А то би требало да подразумева и могућност да се у неким случајевима неће инсистирати на формалној стручности већ на оној суштинској (на познавању материје која се предаје). Што ће рећи да ако би и било допустиво да на неком факултету филозофске садржаје предају наставници који нису формално филозофски образовани, то мора бити процењено и одобрено од стране филозофских факултета, односно, одељења (или одсека) за философију.

Постоји и једна озбиљна препрека за примену овог законског механизма. Он се, наиме, не односи на редовне професоре (који не подлежу даљој изборности, то јест ре-изборности), а на великом броју факултета из ове групе се ради управо о редовним професорима (па с њима у вези треба тражити посебне приступе или начине утицаја). Узгред, у неким случајевима такво „филтрирање“ није ни технички изводљиво. Мислимо на факултете Универзитета у Крагујевцу, на коме не постоји Филозофски факултет, тако да уопште није јасно како би се тамо и могло решавати питање матичности филозофских предмета. Тај модел се мора посебно апострофирати и истражити пошто је он важећи, колико знамо, и за целокупну област не-државног високог школства (није нам, наиме, познато да ниједан од приватних универзитета има у свом саставу нешто попут филозофског факултета или факултета с неким другим називом, али који би био матичан за област философије, док, на основу прелиминарне информисаности, знамо да на многим приватним факултетима постоје предмети који дотичу филозофску проблематику).

У садашњем тренутку проблем филозофских компетенција се посебно односи на предмете који садрже етику у свом називу, будући да, на многим странама, постаје све доминантнији тренд осамостаљивања етике од философије, као и проблематичног дублирања философије од стране социологија и психологија разних типова, са тенденцијом свођења и тих „заменичких“ предмета на вештине „управљања људским ресурсима“ (како и гласи назив једног од предмета на Факултету организационих наука, рецимо). Рекли бисмо чак да се борба за надлежност философије над властитим дисциплинама одлучује управо на случају етике, што треба, разуме се, парадигматски да важи и за друге филозофске дисциплине и предмете.

⁶ Што се, објаснићемо ускоро и због чега, не односи на факултете прве групе са Универзитета у Крагујевцу.